

[Elektron. resurs]- <https://doi.org/10.1177/1356336X19826603>. (data obrashcheniia 20.08.2022.)- internet istochnik

11. Cox, M., & Abbott, C. A review of the research literature relating to ICT and attainment. *Becta*. 2004, p. 39. (data obrashcheniia 22.08.2022.)

12. Bodsworth, H., & Goodyear, V. A. Barriers and facilitators to using digital technologies in the cooperative learning model in Physical Education. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 2017. 22(6), 563-579. [Elektron. resurs] - <https://doi.org/10.1080/17408989.2017.1294672> (data obrashcheniia 23.08.2022.)- internet istochnik

13. Guay, F., Vallerand, R. J., & Blanchard, C. On the assessment of situational intrinsic and extrinsic motivation: The Situational Motivation Scale (SIMS). *Motivation and Emotion*, (3), 24, 2020. [Elektron. resurs] - <https://doi.org/10.1023/A:1005614228250>, (data obrashcheniia 25.08.2022.)- internet istochnik

14. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 2000, 11(4), 227–268. [Elektron. resurs] - https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01, (data obrashcheniia 26.08.2022.)- internet istochnik

15. Maria Pozzi, Domenico Prattichizzo and Monica Malvezzi. Accessible Educational Resources for Teaching and Learning Robotics, 2021. [Elektron. resurs]- <https://www.mdpi.com/2218-6581/10/1/38> (data obrashcheniia 26.08.2022.)- internet istochnik

16. Ewelina Bakala, Ana clara Gerosa, Juan Pablo Hourcade, GonzaloTejera. Preschool children, robots, and computational thinking: A systematic review. *International Journal of Child-Computer Interaction*. Volume 29, September 2021, 100337, [Elektron. resurs] - <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2021.100337>, (data obrashcheniia 27.08.2022.)- internet istochnik

17. Elena Ospennikova, Michael Ershov, Ivan Iljin (2015). Educational Robotics as an Inovative Educational Technology. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Pages 18-26, [Elektron. resurs] - <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.588> - (data obrashcheniia 29.08.2022.)- internet istochnik

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/4370.2022.14.92.016>

Әлжанов F.¹ Сманова А.²

¹Х. Досмұхамедов атындағы Атырау Университеті,
Атырау, Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ РУХАНИ ДҮНИЕТАНЫМЫН ЭТНОДИЗАЙН НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Бұл мақалада көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Дүниетаным адам санасын ұйымдастырудың нақты формасы, оның негізіне мінез-құлық моделін анықтайтын дүниені түсіну алынады. Этнодизайн белгілі бір этникалық мәдениеттің мән-мағыналық және эстетикалық сипаттамаларына сәйкес келеді, сондай-ақ белгілі бір халықтың дәстүрлеріне тән ұлттық ерекшелікпен қолданылады. Көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда дүниетаным адамның жиынтық мінез-құлқын анықтайтын табиғат пен қоғамның объективті қажеттілігінің саналы теориялық көрінісі ретінде ұсынылса, ал этнодизайн сәндік-қолданбалы өнер мен ұлттық дизайн арасындағы өтпелі кезең ретінде өнеркәсіп пен халықтық өнер арасында әрекет етеді. Сондықтан дүниетаным адамның әлемнің фактілері мен құбылыстарын дұрыс қабылдауына және түсінуіне, оларға ғылыми баға беруіне, әлемнің ғылыми бейнесін жасауына мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дүниетаным, рухани дүниетаным, рухани әлеует, дизайн, этнодизайн, білім беру, көркемдік білім беру, дүниеге көзқарас, руханилық, таным.

Альжанов Г.,¹ Сманова А.²

¹Атырауский университет имени Х. Досмухамедова,
Атырау, Казахстан

²Казахский Национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ НА ОСНОВЕ ЭТНОДИЗАЙНА У СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема формирования духовного мировоззрения студентов специальности художественное образование на основе этнодизайна. Мировоззрение – это специфическая форма организации человеческого сознания, в основу которой положено понимание мира, определяющее модель поведения. Этнодизайн соответствует сущностно-эстетическим характеристикам той или иной этнической культуры, а также используется с национальной спецификой, присущей традициям того или иного народа. В формировании духовного мировоззрения студентов специальности художественного образования на основе этнодизайна мировоззрение представлено как сознательное теоретическое выражение объективной потребности природы и общества, определяющее совокупное поведение человека, тогда как этнодизайн выступает между промышленным и народным искусством как переходный этап между декоративно-прикладным искусством и национальным дизайном. Поэтому мировоззрение позволяет человеку правильно воспринимать и понимать факты и явления мира, давать им научную оценку, создавать научную картину мира.

Ключевые слова: мировоззрение, духовное мировоззрение, духовный потенциал, дизайн, этнодизайн, образование, художественное образование, понимание мира, духовность, познание.

Alzhanov G.,¹ Smanova A.²

¹*Kh. Dosmukhamedov Atyrau University,
Atyrau, Kazakhstan*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

FORMATION OF THE SPIRITUAL WORLDVIEW OF STUDENTS OF THE SPECIALTY OF ART EDUCATION ON THE BASIS OF ETHNO-DESIGN

Abstract

This article changes the problem of the formation of the spiritual worldview of students of the specialty art education on the basis of ethnodesign. Worldview is a specific form of organization of human consciousness, which is based on the understanding of the world, which determines the model of behavior. Ethnodesign corresponds to the essential and aesthetic characteristics of a particular ethnic culture, and is also used with national specifics inherent in the traditions of a particular people. In the formation of the spiritual worldview of students of the specialty of art education on the basis of ethnodesign, the worldview is presented as a conscious theoretical expression of the objective needs of nature and society, which determines the total behavior of a person, while ethnodesign acts between industrial and folk art as a transitional stage between arts and crafts and national design. Therefore, the worldview allows a person to correctly perceive and understand the facts and phenomena of the world, give them a scientific assessment, and create a scientific picture of the world.

Keywords: worldview, spiritual worldview, spiritual potential, design, ethnodesign, education, art education, understanding of the world, spirituality, knowledge.

Кіріспе. Жаһандану терең дүниетанымдық дағдарыспен, адамдардың рухани бөлінуімен, сондай-ақ жаңа өмірлік-мәдени бағыттарды іздестірумен бірге жүреді, көптеген этностардың алдында этникалық және мәдени бірегейлікті жоғалтудың, басымды мәдени өзгерістер «ортасына еру немесе

сіңіп кету» қауіпін тудырады, қазіргі әлемде көпэтникалық мемлекеттердің пайда болуынан, белсенді этникалық жұмылдырудан байқалады. Осы жағдай әрбір этникалық топтың көпмәдениеттілік тұрғысынан өзінің мәдени және рухани мұрасына ерекше назар аударуын талап етеді. Бұл жоғары оқу орны студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың қажеттілігін айқындайды.

Этнодизайн республикамызда тұратын халықтардың мәдени ерекшеліктерін зерттеуге, сәндік-қолданбалы өнердің әртүрлі нысандарымен танысуға, этномәдени мотивтерді қолдана отырып, бұйымдарды жасау мен безендірудің техникалық әдістерін практикалық іске асыруға бағытталған жобалық және шығармашылық іс-әрекеттің түрі ретінде қарастырылады.

Қазақстан Республикасында этнодизайн ғылымының қалыптасуының тарихи шарттары халықтың тілімен, өнерімен, әдебиетімен тығыз байланысты. Бұл жағдайда қазақ мәдениетінің қалыптасу тәжірибесін құрайтын және оның ұлттық формаларын өзара байытуға ықпал ететін этикалық принциптер, дәстүрлі мәдениет маңызды рөл атқарады.

Сондықтан көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру мәселесін қарастыруда үш аспекті (табиғилық, гуманитарлық және эпистемологиялық) ескеріледі. Дәстүрлі көркем мәдениет мұрасының сан алуан түрлілігі бір жағынан, адамдардың қызмет саласы ретінде мәдениеттер диалогын жүзеге асыратын құрылым ретінде табиғи түрде этносаралық және халықаралық қақтығыстардың алдын алуды білдіреді. Екінші жағынан, бұл шығармашылық саласы, көркемдік ұлттық дәстүрге толы ерекше әлем. Осыдан, дәстүрлі мәдениет – бұл ұрпақтың өмірлік-маңызды тәжірибесін құбылмалы жағдайларда сақтап қалудың, игерудің және бейімделудің табиғи тарихи үдерісі. Көбінесе, дәстүрлі мәдениет халық өмірінің құндылықтары мен этикалық нормалары, даналығы, халық өнері түрлері мазмұнының тереңдігі мен толықтығы деп түсіндіріледі.

Заманауи білім беру кеңістігінде этнодизайнның жеке тұлғаның этникалық ортамен белсенді өзара әрекеттесу үдерісінде пайда болатын күрделі жинақталған білім ретінде өзектілігі арта түсуде. Дүниетанымының этникалық ерекшеліктері қазіргі дәуірде өзіндік мәнге ие.

Көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда дәстүрлі мәдениет аспектілерінің ауқымдылығына байланысты өзекті мәселелер кешенін қамту мүмкін емес.

Сондықтан жоғары оқу орындарының мемлекеттік білім беру стандарттарындағы дәстүрлі мәдениет, дәстүрлі көркем мәдениет, дәстүрлі (халықтық) өнер материалдарының мазмұнына этнодизайн негізінде назар аудару қажет. Дәстүрлі мәдениет көркем білім берудің ғана емес, тұтастай алғанда өркениеттің базалық категориясы. Бұл адамдардың санасындағы терең өмір сүру қажеттіліктеріне (табиғи-өндірістік, күнтізбелік, фольклорлық, материалдық, әлеуметтік, көркемдік, отбасылық және т.б.) байланысты.

Өткен тарихымыз бен қазіргі таңдағы өнеріміздің сабақтастықта дамуы заңды құбылыс. Ө.Жәнібеков қазақ колөнерінің мәдениетін зерттей отырып, «заманауи өнер – өткен кезеңдердегі өнерді салыстыра келгенде пайда болады», - деп есептейді [1, б. 31].

М.С. Шайкемелев қазақтардың руханиятындағы ұлттық бірегейлік мәселесі туралы зерттей отырып, дәстүрлі мәдениетте адамның болмысы таза рационалды ұстаным ретінде қабылданбайды. Оны адам өз ұлттық-мәдени әлеміне туа біткен ортақтасу ретінде қабылдайды, яғни адам өз мәдениетіне, туған жерінің болмысына, туған адамдарының ортасына, өлкесіне, жан-жануар әлеміне «тамырын жіберген». Соның негізінде қазақтардың рухани әлемінде «Атамекен», «Туған Жер», «Туған Ел», «Ағайын-туыс» негізгі ұлттық-мәдени және дәстүрлі құндылықтар ретінде қалыптасқан. Олар ұлттық менталитеттің негізін құрайды, оның рухани және ұлттық бірегейлігінің, рухани әлемінің ерекше өрісін білдіреді [2, б. 97].

Жалпы дүниетанымының қалыптасу тарихы, «дүниеге көзқарас», «дүниені түйсіну», «дүниетаным», «таным», «әлем бейнесі» ұғымдары шетелдік (Демокрит, Платон, Аристотель, И.Кант, Г.В.Ф. Гегель, Г.Риккерт, М.Шеллер, т.б.) және отандық (Ғ.Есім, Ә.Нысанбаев, А.Қасабеков, М.Орынбеков, Ж.Алтаев, А.Кішібеков, Ж.Әбділдин, т.б.) философтардың еңбектерінде ғылыми тұрғыдан жан-жақты зерделенеді.

Дүниетанымды әлемді игерудің ерекше тәсілі ретінде түсіну тұлғалық ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік топтардың, этностар мен халықтардың дүниетанымдық жүйелерін (Ф.Х.Кессиди, В.И.Пропп, Е.М.Мелетинский және т.б.) мифология, фольклор түрінде көрінетін жоғары теориялық деңгейде зерттеуге мүмкіндік береді.

Қазіргі философия, этнология, этносоциология, мәдени антропология, педагогика, этнопедагогика және басқа ғылымдарда этнос феноменін зерттеудің әртүрлі тұжырымдамалық тәсілдері қалыптасқан. Этностың әлеуметтік-мәдени құбылыс ретіндегі дүниетанымының мәні ерекше табиғи және әлеуметтік қауымдастық ретінде ашылады, оның мүшелері өздерінің объективті этникалық құрамын жаңғыртады. Белгілі бір этностың өкілі ретінде адамның дүниетанымының этноантропологиялық алғышарттары әлемге құндылық қатынасын тудыратын өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты. Олардың ішінде этностың басқа этностар тарапынан «танылу» қажеттілігі, рухани мәнді өмірге деген қажеттілік, экзистенциалды қажеттіліктер, оның ішінде адамның этностағы табиғи және мәдени болмыс ретіндегі тамырлану қажеттілігі маңызды рөл атқарады.

Зерттеу әдістері мен материалдары. Мақалада көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру мәселесін теориялық-әдіснамалық тұрғыдан негіздеуде тарихилық, талдау, салыстыру, жалпылау, сонымен бірге сауалнама әдістері басшылыққа алынды.

Қазақ халқы дүниетанымының аспектілерін зерттеуге арналған ғылыми еңбектерде этностың эмпирикалық тарихын, дүниетанымдық ұстанымдарын, этникалық дүниетанымның негіздерін философиялық түсінудің қажеттілігі анықталады. Этнодизайнның негізгі идеясы өнер түрлеріне негізделеді, көркем өнер әр халықтың ұлттық мәдениетімен тығыз байланысты.

Демек, ғылым табиғат пен қоғамда даму идеясын, әлемнің бейнесін қалыптастырады, өйткені ол белгілі бір білім деңгейіне сәйкес құрылған, ал әлемнің өзі салыстырмалы тұрақтылықты сақтайды. Осылайша, ғылыми ойлаудың дамуы жүреді, ол «табиғат, адам, қоғам» туралы объективті, жүйелі түрде ұйымдастырылған және негізделген жаңа білімді дамытуға бағытталған танымдық іс-әрекеттің ерекше түрі. Сонымен қатар өнер гуманистік тәрбиенің құралы, моральдық қағидалардың, құндылықтардың сақтаушысы. Бұл адамның ізгілендірілуіне, эмпатияның пайда болуына, оның рухани-адамгершілік қорын идеалға келтіруге ықпал етеді.

Этнодизайн болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің дайындығындағы этнодизайн теориясы мен практикасын, этнодизайнерлік білім мен іс-тәжірибесін меңгертетін пән болып табылады.

Этнодизайнерлік іс-әрекет көркем өндірістік өнім жобасын жасап шығаруға бағытталған өнер шеберінің жобалау әрекеттерінің жүйесі. Ол шығармашылық ой, этнодизайнерлік ізденістер мен зерттеулер, жоба эскиздері, жоба макеті, жобаны және оның түсіндірме жазбасын дайындау, жобаны безендіру және демонстрациялау, жобаны өндіріске енгізу, жобаның тұсаукесерін өткізу және қорғау.

Көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда қолданылған сауалнама әдісінің мақсаты олардың «Этнодизайн деген не? Дүниетаным дегеніміз не? Дүниетанымдық қажеттілік пен дүниетанымдық белсенділік дегенді қалай түсінесіз? Дүниетанымдық білім мен дүниетанымдық іс-әрекет мәні неде?. Дүниетанымдық қабілет пен дүниетанымдық сана дегеніміз не?» сұрақтар бойынша бастапқы түсініктерін айқындау болды.

Сауалнамаға студенттер қатысты, олар бақылау және эксперименттік топтарға бөлінеді.

Нәтижелер. Зерттеу жұмысымызда сай келетін параметрлер алынды: танымдық, әлеуметтік, шығармашылық. Сұрақтарға «Ия». «Жоқ». «Иә» деп айтуға болады. «Жоқ» деп айтуға болады. Жауап беруге қиналамын» деп жауап береді. Бұл сұрақтардың жауаптары жөніндегі пікірлер айқын:

1. Этнодизайн – бұл заттардың көркемдік үлгісін жасау, дүниетаным – бұл қоршаған әлемге қатынасын білдіретін көзқарастар жүйесі.

2. Дүниетанымдық қажеттілікті жоғары жалпыадамзаттық құндылықтар мен қажеттіліктерге әлеуметтік бағыттылық, дүниетанымдық белсенділік білім беру жүйесінің дамуына үлес қосу арқылы қоғамымызға пайда әкелуге мүмкіндік береді.

3. Дүниетанымдық білім арнайы білімді меңгеруге, нақты еңбектің мазмұнын тануға талаптануға, ал дүниетанымдық іс-әрекет үнемі өзімді-өзім жетілдіруге мүмкіндік береді.

4. Дүниетанымдық қабілет жұмыста өзіндік нәтижелерге қол жеткізуге талаптану, ғылыми жаңалық ашуға ұмтылыс, дүниетанымдық сана шығармашылықпен жұмыс жасауға мүмкіндіктің болуы, еңбегімнің ерекше тұстарын сезіну (1-кесте).

Кесте 1 – Көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру өлшемдері мен көрсеткіштері

№	Өлшемдер мен көрсеткіштер/пікірлер	Студенттер саны мен тобы	Жауаптардың нұсқалары мен пайыздық көрсеткіштері				
			Иә	«Иә» деп айтуға болады	Жауап беруге қиналамын	«Жоқ» деп айтуға болады	Жоқ
1	Дүниетанымдық қажеттілік пен дүниетанымдық белсенділік	ЭТ (21)	23%	17%	36%	13%	11%
		БТ (19)	22%	16%	34%	18%	10%
2	Дүниетанымдық білім мен дүниетанымдық іс-әрекет	ЭТ (21)	21%	16%	29%	24%	10%
		БТ (19)	20%	17%	28%	24%	11%
3	Дүниетанымдық қабілет пен дүниетанымдық сана	ЭТ (21)	27%	22%	14%	15%	22%
		БТ (19)	28%	21%	13%	14%	24%

Сауалнама нәтижелері диаграмма түрінде ұсынылады (Сурет 1-2).

Сурет 1. Көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың бастапқы деңгейі (Эксперимент тобы – ЭТ)

Сурет 2. Көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың бастапқы деңгейі (Бақылаут тобы – БТ)

Сауалнама нәтижелерін талдау дүниетанымның қалыптасуы оқыту мен тәрбиенің барлық кезеңдерінде жүзеге асырылғанымен, бітіруші түлектердің көзқарастары мен сенімдері жеткілікті тұрақты деп айтуға болмайтынын көрсетеді. Оның себептері әр түрлі: білімнің жеткіліксіздігі, жеткілікті өмірлік тәжірибесін дамыта алмауы, онсыз тұрақты көзқарастар мен сенімдер қалыптастыру мүмкін емес. Бірақ оқу-тәрбие жұмысын дұрыс ұйымдастыра отырып, ғылыми дүниетанымның зияткерлік және эмоционалдық-сезімдік негіздерін қалыптастыруға және оны одан әрі дамыту мен нығайтуға алғышарттар жасауға болады.

Осы тұрғыдан алғанда, көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда ғылым, өнер және адамгершіліктің қоғамдағы әлеуметтік-функционалдық маңыздылығының табиғаты бойынша сәйкестігіне баса назар аудару керек. Мұнда ғылым мен өнердің өзара әрекеттестігі, ең алдымен, дүниетаным деңгейінде көрінеді. Өйткені, ғылым мен өнер дүниетанымның құрылымына енеді, олар қоғамды жетілдіру мәселелерін шеше алатын жеке тұлғаның тұтас дүниетанымын қалыптастыру үшін қажетті мүмкіндіктер туғызады, мысалы: ғылым адамның дүниетанымына, дүниені тануына және дүниені түсінуіне әсер етсе, ал өнер көркемдік қабылдау жүйесі арқылы қоғамдық пікірді қалыптастырады.

Адам жоғары рухани және интеллектуалдық қарым-қатынасқа үнемі қажеттілікті сезінеді, уақыттың озық идеяларын игеруге ұмтылады, әлемнің рухани-практикалық дамуы мен көркемдік бейнесіне бағытталған көркемдік ойлауды дамытады, ол зияткерлік іс-әрекеттің түріне саналады. Ғылым мен өнердің дүниетанымдық өзара әрекеттесуінің негізгі формаларына өзараәсер ету, өзаратолықтыру, нақты идеялардың өзара көрінісі, «ойлау стилінің» ерекшеліктерінде жүзеге асырылатын бірдей дүниетанымдық функцияның әртүрлі тәсілдерімен өзара әрекеттесу жатқызылады.

Талқылау. Сондықтан әдіснамалық тұрғыдан нақты тарихи қағидаға сүйенуі қажет. Тарихқа назар аударатын болсақ, этнодизайнның мәні белгілі тарихшы, географ және этнолог Л.Н. Гумилевтің «этнос» ұғымының тұжырымдамасынан айқын байқалады: «этнос – белгілі бір ландшафтта табиғи қалыптасқан, мінез-құлқының өзіндік стереотипі бар, энергетикалық жүйе (құрылым) ретінде өмір сүретін адамдар ұжымы, ол өзін комплементарлық сезімінен шыққан барлық басқа да ұжымдармен салыстыра алады» [3, б.117].

Этнос дүниетанымының құрылымына мифологиялық, діни, адамгершілік, философиялық және көркемдік көзқарастар жиынтығы кіреді. Этностың дүниетанымы тарихи өмір бойы қалыптасады, ол эволюцияға ұшырайды, бірақ сонымен бірге өзінің мәдени өзегін де сақтайды. Сондықтан этнос

қоғамның құрылымын белгілейтін және өзгермейтін негізгі элементі. Этностың дүниетанымы оның рухани болмысының іргелі деңгейі, осы мағынада әлеуметтік-мәдени және рухани өмірдің қажетті шарты болып табылады. Оны әлеуметтік және рухани шындықтың өмірлік қарқынын анықтайтын әлеуметтік-мәдени және моральдық құбылыс ретінде де талдауға болады.

Этникалық топтың ұжымдық рухының қалыптасуы тасымалдаушыларының антропологиялық қажеттіліктеріне, мүдделері мен құндылықтарына да байланысты.

Шетелдік сөздер сөздігінде: этникалық (халықтық) – қандай да бір халыққа, оның мәдениеті мен дәстүрлеріне жататын және «дизайн» адамның үйлесімді, эстетикалық тұрғыдан толыққанды өмір сүру ортасын қалыптастыру және материалдық мәдениет объектілерін дамыту бойынша кешенді ғылыми-практикалық іс-әрекет ретінде анықталады [4, б. 586].

Бірқатар жақын шетелдік зерттеушілер (В.А.Даниленко, З.Ю.Максимова, А.Бровченко, С.Мигаль, т.б.) «этнодизайн» ұғымының анықтамасын ұсынуға оның мазмұны екі сөздің – «этникалық» және «дизайн» тіркесімен қалыптасады деген пікірлерін білдіреді.

В.А. Даниленко дизайнды шығармашылық жобаны құру үшін саналы түрде қойылған мақсатқа мотивациялық қол жеткізуден тұратын, сонымен қатар оқу үдерісінің әр түрлі аспектілерінің бірлігі мен сабақтастығын қамтамасыз ететін және оқыту субъектісі жеке тұлғаны дамыту құралы болып табылатын оқу-танымдық іс-әрекеттің бір түрі ретінде анықтайды. Сондықтан жобалық іс-әрекетті оқу үдерісінің дидактикалық бірлігі ретінде әрекет етеді дей отырып, «дизайн» ұғымын үш мағынада қарастырады – жоспар, әдіс және әрекет, оның ішінде оқу әрекеті [5, б. 114].

З.Ю.Максимованың пікірінше, «этнодизайн – бұл белгілі бір этнос мәдениетінің дәстүрлі элементтерін пайдалана отырып, материалдық ортаның қазіргі заманғы нысандарын жасау жөніндегі жобалық іс-әрекет» [6, б. 62].

С.Мигаль «этникалық дизайнды» халықтық мәдениеттің өзіндік ерекшелігін сақтауға деген ұмтылысқа байланысты қазіргі өмірдің технократизміне балама ретінде пайда болған көркемдік бағыт ретінде түсіндіреді [7, б. 198].

А. Бровченко «этнодизайн – бұл ұлттық мәдениет элементтерінің, атап айтқанда сәндік-қолданбалы өнердің (пішіндер, ою-өрнектер, колористика, дәстүрлі техника және т.б.) қазіргі заманғы өнеркәсіптік бұйымдарға айналуы», - деп тұжырымдайды [8, б. 21].

Сонымен ғалымдар еңбектеріне жасалған талдау «этнодизайн» ХХ ғасырдың қоғамдық өмірінің мәдени феноменіне айналды және үшінші мыңжылдықтың басында да өзектілігін жоғалтпайды деп тұжырымдауға негіз болады. Демек этнодизайн табиғи, техникалық, гуманитарлық білімді, инженерлік ойлауды біріктіретін және белгілі бір этникалық дәстүрлердегі өмірдің барлық салаларында семиотикалық мәртебесі жоғары адамның пәндік ортасын қалыптастыруға және өнеркәсіптік жетілдіруге бағытталған кешенді пәнаралық жобалау және көркемдік іс-әрекет деп анықталады.

Осы тұрғыдан алғанда, көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда «дүниетаным» ұғымының да мазмұны мен мәнін анықтау үшін ғылыми еңбектерге талдау жасалды.

Дүниетаным адам ойы кеңістігіндегі негізгі күрделі түсініктің бірі. Г.В.Ф.Гегельдің пікірінше, ойлау тұлғаның басында ғана болатын үдеріс емес, ол әлемдік күш, табиғат та, адам қоғамы да соның туындысы. Логикалық формалар абсолюттік идеясы дамуының белгілі сатысы, рух дамуының белгілі кезеңінде адамның дүниетанымына айналады. Сондықтан дүниетаным өзінен тыс бір нәрсені бейнелеу емес, рухтың өзін-өзі тануының бір жолы, ал тану өзін-өзі жасаумен тең десе де болады [9, б.147].

Италияның ұлы суретшісі, ғалым, философ Леонардо да Винчидің пікірінше, «дүниетаным» ақиқатты рухани қажетті игеру жүйесі, оның ішінде тұтастай алғанда, білімі мен наным, ар-ождан мұраттары мен әлеуметтік жағдайлардың реттеушісі, қоршаған ортаға психологиялық және эстетикалық көзқарасы болып табылады [10, б. 89].

Философ ғалым М.Орынбеков «дүниетаным тұлға және оның қоғамдағы орны, сана-сезім қалпы жайлы ұғымдардың жиынтығы, дүниенің біртұтастығын түсіну нәтижесі», - деп пайымдайды [11, б. 73].

Белгілі психолог Қ.Б. Жарықбаев «дүниетаным адамның табиғат, қоғамдық өмір туралы білімдерінің жүйесі, жеке тұлғаның өмірлік бағытын көрсетуші мотивтер мен қажеттіліктер, бейімділік пен қызығушылықтар, мұрат пен талғам секілді компоненттерден тұрады», - деп тұжырымдайды [12, б. 142].

Ғалым О.Айтбаев «дүниетанымның құрылымы дүниеге көзқарас, дүниені қабылдау, дүниені түйсіну, дүниені пайымдау, дүниені елестету, дүниені аңғару, дүниеге қатынас, дүниені бағалау, дүние нұсқаулық секілді компоненттерден тұрады», - деп есептейді [13, б. 147].

Демек, дүниетаным күрделі рухани жүйе, адам санасының, қоғам мен табиғи өзгерістердің ғылыми түсінігін қамтиды. Ол нақты дүниеге және ондағы адамның алатын орнына, қоршаған шындыққа және өзіне қатынасына бағытталған көзқарастар жүйесі, сонымен қатар осы көзқарастарға тәуелді адамның өмірлік ұстанымы, сенімі, мұраты, танымы және іс-әрекеті, құндылық бағдарлары.

Белгілі ғалым-педагог А.А.Бейсенбаеваның пікірінше, ізгілік, руханилық дүниетанымның негізгі бөліктерінің бірі, тұлғаның ізгіліктік қасиеттері оның дүниетанымдық мәдениетінің жоғары деңгейі [14, б. 96].

Қазақтардың дәстүрлі тарихи санасында үлкенге құрмет, өзге сенімдерге төзімділік таныту, сыртқы әлемді үйренуге деген талап, рухани мәдениеттің материалдық мәдениеттен жоғары тұруы, туған жеріне деген сүйіспеншілік сияқты құнды рухани бағдарларының маңызды екені белгілі.

Қазақ халқының рухани әлемінің басты ерекшелігі көптеген этностар бейбіт қатар өмір сүретін түркі әлеміне жатуы болып табылады. Түркілік өркениеттік кезеңде тұрақты менталдық құрылымдары бар ашық дүниетаным ретіндегі еуразиялық руханияттың өзегі қалыптасқаны айқындалады. Мұнда адамзаттың рухани-адамгершілік негізі бір, бұл тәжірибенің нақты-тарихи тұрғыдан жүзеге асу жолы әр түрлі болуы мүмкін екендігін естен шығармау керек. Белгілі бір қауымдастықтың, жалпыадамзаттың сақталып, өмір сүруіндегі басты салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар тарихи субъектінің рухани-адамгершілік тәжірибесімен қамтылған. Халық мәдениетінің тарихын терең және жан-жақты талдау, оның бірлігін қалыптастыратын жасампаздық қазақтың дәстүрлі мәдениетінің даралығы мен ерекшелігін сақтап қалуды қамтамасыз етеді [15, б.41].

Қазақтың сәндік-қолданбалы өнері жалпы және ерекше санаттарға (ұлттық тұрмыс пен сана) байланысты өзіндік ерекшеліктеріне негізделеді. Кез келген дәстүрлі мәдениеттің тілі әмбебап, дәстүрлі ортада ол вербалды аударманы қажет етпейді, ұрпақтарына оң игілік пен іргелі дүниетанымдық ақпараттар береді. Көркем-эстетикалық, утилитарлық, коммуникативтік функциялар органикалық бірліктегі халық өнері феноменінде үйлесім табады [16, б.100].

Қазіргі педагогиканың негізгі міндетінің біріне саналатын үйлесімді тұлғаны қалыптастыру оның рухани дүниетанымымен тығыз байланысты екені белгілі. Бұл үдерісте ғылым мен көркемдік білім берудің алатын орны ерекше. Демек, ғылым мен өнер беретін білім бір-бірін жоққа шығармайды, бір-бірін алмастырмайды, объектінің табиғатымен түсіндірілетін өзіндік ерекшелігін сақтайды. Сондықтан адам өзі өмір сүретін, әрекет ететін әлем туралы толық түсінік алуға мүмкіндік береді. Көркем бейне өнердің мазмұндық формасы, өнердегі ойлау формасы, бір құбылысты екінші құбылыс арқылы ашатын метафоралық ой. Мысалы, ежелгі Египет сфинксі. Өнердегі логикалық ойлаудың рөлі ассоциацияларды (жеке идеялар және қиял- ақыл-ой қабілеті арасындағы байланыс) таңдаудан көрінеді.

Дүниетаным адам санасының белгілі бір формасы, табиғат пен қоғамның дамуына деген көзқарасынан көрінетін білім, сенім, нанымдар мен мұраттардың жалпыланған жүйесі. Ол адамның өмірдің әртүрлі салаларындағы қоғамдық-саяси, адамгершілік-эстетикалық ұстанымы мен мінез-құлқын анықтайды, жеке тұлғаны қалыптастырудың ішкі факторы ретінде әрекет етеді. Ғылыми дүниетаным оқу сабақтарында, қарым-қатынас және өзара әрекеттесу кезінде, әр түрлі іс-әрекеті үдерісінде, аудиториядан тыс және оқудан тыс жұмыстарда, БАҚ, теледидар, радио әсерінен, өзін-өзі тәрбиелеу және өздігінен білім алу үдерісінде қалыптасады.

Сондықтан өнер мен ғылымның орны мен рөлі туралы әртүрлі көзқарастарда жалпы ортақ және ерекше белгілер анықталады:

- ғылым да, өнер де әлемді және адамды білудің қайнар көзі болып табылады;
- ғылым мен өнер қоршаған ортаны өзгертуге бағытталған адамның белсенді шығармашылық іс-әрекетінің объективті қажетті түрі ретінде қалыптасты;
- танымның бұл екі формасы да адамның ақыл-ой әрекетінің нәтижесі және олардың бірлігі мәдениеттің кейінгі дамуының маңызды кепілі болып табылады;
- эстетика өнерге де, ғылымға да тән, мысалы: өнер көркем әдебиетті жасаса, ал ғылым оларды жүзеге асырады.

Сонымен дүниетанымның келесідей түрлеріне назар аударылады:

- ғылыми дүниетаным – әлемнің ғылыми бейнесіне, табиғат пен әлеуметтік құбылыстардың дамуын сипаттайтын себеп-салдарлық байланыстарды ғылыми талдау және теориялық түсіну негізінде жасалған тұжырымдар мен жалпылауға сүйенеді;

- діни дүниетаным – адамның интуитивті-эмоционалды, субъективті діни тәжірибесіне сүйенеді, оның негізінде адамның (табиғаттан тыс күштер, жанның өлместігі және т.б.) бар екендігіне деген сенімі жатыр;

- тұрмыстық дүниетаным – адамдардың тікелей өмір сүру жағдайларының әсерінен қалыптасады, рухани тәжірибе, ақыл-ой, стихиялық, эмпирикалық, әлем туралы әрдайым жүйеленбеген идеялар түрінде беріледі;

- рухани дүниетаным – құндылықтар негізінде адамның әлемге және өзіне қарым-қатынасы, оның іс-әрекетін көрсететін идеалдар, қоршаған әлемді білудегі рухани қажеттіліктер, мәдениет, өнер, басқа да іс-шаралар арқылы өзін-өзі көрсету, мәдениеттің жетістіктерін пайдалану. Сондықтан рухани дүниетаным дүниетанымдық іс-әрекетке қажетті қабілеттердің, көркемдік-рухани білімі мен практикалық іскерліктің кіріктірілген тұлғалық сапасы деп анықталады.

Қорытынды. Көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру шындықты игерудің ғылыми прогрессивті әдісімен байланысты элементтердің қарапайым компонентінің өсуі арқылы дүниетаным құрылымындағы компоненттердің мазмұнды өзгеру үдерісін сипаттайды. Тұлға дүниетанымының құрылымы екі компоненттен тұрады:

- объективті компоненттер: білім (адамның жадында идеялар, ұғымдар, сезімдер, қатынастар және т.б. түрінде сақталатын заттардың, қасиеттердің, үдерістердің, шындық қатынастарының бейнелерін түсінуге мүмкіндік береді); бағдар (сезімдер мен ерік-жігер олардың арқасында табиғат, қоғам, адам туралы білімге, көзқарастар мен сенімдерге айналады, құндылықтар жүйесінің жалпы жүйесіне енеді);

- субъективті компоненттер: адамның сенімді идеялар, тұжырымдамалар, тұжырымдар, бағалау және т.б. ретінде қабылданған көзқарастары; табиғи немесе әлеуметтік құбылыстарды түсіндіру және оларға деген көзқарасын анықтау барысында пайда болатын пікірлері, субъективті тұжырымдары; адамның дамуын ынталандыратын және реттейтін адамгершілік кемелді тұлға, оның ең жақсы қасиеттері туралы идеяларын сипаттайтын моральдық мұраттары.

Сондықтан этнодизайн негізінде көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыруда дүниетанымның төмендегідей функциялары анықталады:

- ақпараттық-бейнелік (адам айналасындағы әлемнің барлық оқиғалары мен құбылыстарын өзінің көзқарастары мен сенімдерінің призмасы арқылы қабылдайды және санада көрсетеді);

- бағдарлау-реттеу (дүниетаным адамның іс-әрекеттері мен іс-әрекеттеріне шешуші әсер етеді);

- бағалау (қоршаған әлемнің фактілері мен құбылыстарын адам өзінің көзқарастары мен сенімдері негізінде бағалайды).

Сонымен этнодизайн рухани категория ретінде ұлттық дәстүрлерді ескере отырып, рухани, мәдени, көркемдік, жобалық, техникалық және этноұлттық ерекшеліктерді үйлесімді біріктіреді. Бұл адамның рухани әлеуетін жетілдірудің қайнар көзі. Рухани әлеует дәстүрлі сәндік-қолданбалы өнер мен заманауи өнеркәсіптік технологиялар, мәдени, ғылыми, білім және өмір тәжірибесінің кең жүйесімен қамтамасыз етілетін қазіргі заманғы ғылыми-техникалық идеялар мен гуманитарлық білімнің синтезі болып табылады.

Этнодизайн бейнелеу өнерінің саласы ретінде оның көркемдік ерекшеліктерін тану бағыттарын анықтай отырып, көркем білім берудің ерекшеліктерін сипаттайды. Этнодизайнның бағыты халық шығармашылығының ерекшеліктерін дамытуға, бұйымдардың конструктивтілігі және технологиялық үдерістің шығармашылық тілі мен стиліне ықпалын зерттеуге мүмкіндік туғызып, сол арқылы көркем білім беруді қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жәнібеков Ө. *Уақыт керуені.* – Алматы: «Жазушы», 1992. - 65 б.
2. Шайкемелев М.С. *Казахская идентичность. Монография/ Под общ. ред. З.К.Шаукеновой.* – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения МОН РК, 2013. – 272с.
3. Гумилев Л.Н. *Древние тюрки.* – М., 1967. - 504с.
4. *Словарь иностранных слов: [Более 4500 слов и выражений] / Н. Г. Комлев.* – М. : ЭКСМО, 2006. - 669 с.
5. Даниленко В.А. *Дизайн: учеб. пособие.* – М.: ВНИИТЭ, 2003. - 320с.

6. Максимова З.Ю. Этнодизайн как средство формирования художественно-технологической компетенции будущих учителей технологии и педагогов профессионального образования // *Современные проблемы науки и образования*. 2018. №3. – С. 62-70
7. Мигаль С.П. Дизайн среды: проблемы и перспективы // *Вестник Национального университета «Львовская политехника»*. – Львов, 2012. - № 128. Архитектура. – С. 197-202
8. Бровченко А. Формирование профессиональной компетентности по основам этнодизайна у будущих учителей трудового обучения: Автореф. дис.... пед. наук. – Киев, 2011. - 21с.
9. Гегель Г.В.Ф. Феноменология Духа. Философия истории. – М.: Эксмо, 2007. - 880 с.
10. Леонардо да Винчи. Избранные естественнонаучные произведения/ Редакция, перевод, статья и комментарии В. П. Зубова. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1955. – 1027с., ил.
11. Орынбеков М.С. Ежелгі қазақтың дүниетанымы. – Алматы: Ғылым. 1996. - 240 б.
12. Жарықбаев Қ. Жалпы психология. - 5-ші бас.өңдел. - Алматы: Эверо, 2004. – 378 б.
13. Айтбаев О. Діни және діни емес дүниетанымның типологиясы мен сұхбаттық мүмкінділігі. Қарағанды, 2009. - 224 б.
14. Бейсенбаева. А.А Теория и практика гуманизации школьного образования. – Алматы: Ғылым, 1998. - 225 с.
15. Қазақтардың рухани әлемі: әл-Фарабиден Абайға дейін. Ұжымдық монография / З.К. Шаукенова және С.Е. Нұрмұратовтың жалпы редакциясымен. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2016. – 460 б.
16. Сағиқызы А. Гуманистік дүниетаным: әлеуметтік-мәдени негіздер. Монография /З.К. Шаукенова және С.Е.Нұрмұратовтың жалпы редакциясымен. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2013. - 292 б.

References

1. Jänibekov Ö. Waqit kerweni. – Almaty: «Jazwşı», 1992. - 65 b.
2. Shaykemelev M.S. Kazakhskaya identichnost'. Monografiya/Pod obshch. red. Z.K.Shaukenovoy. – Almaty: Institut filosofii, politologii i religiovedeniya MON RK, 2013. – 272s.
3. Gumilev L.N. Drevniye tyurki. – M.,1967. - 504s.
4. Slovar' inostrannykh slov: [Boleye 4500 slov i vyrazheniy] / N. G. Komlev. – M. : EKSMO, 2006. - 669 s.
5. Danilenko V.A. Dizayn: ucheb. posobiye. – M.: VNIIT·E, 2003. - 320s.
6. Maksimova Z.YU. Etnodizayn kak sredstvo formirovaniya khudozhestvenno-tekhnologicheskoy kompetentsii budushchikh uchiteley tekhnologii i pedagogov professional'nogo obrazovaniya // *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*. 2018. № 3. – S. 62-70
7. Migal' S.P. Dizayn sredy: problemy i perspektivy // *Vestnik Natsional'nogo universiteta «L'vovskaya politekhnika»*. – L'vov, 2012. - № 128. Arkhitektura. – S. 197-202
8. Brovchenko A. Formirovaniye professional'noy kompetentnosti po osnovam etnodizayna u budushchikh uchiteley trudovogo obucheniya: Avtoref. dis.... ped. nauk. – Kiyev, 2011. - 21s.
9. Gegel' G.V.F. Fenomenologiya Dukha. Filosofiya istorii. – M.: Eksmo, 2007. - 880 s.
10. Leonardo da Vinci. Izbrannyye yestestvennonauchnyye proizvedeniya/ Redaktsiya, perevod, stat'ya i kommentarii V.P.Zubova. – M.: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1955. – 1027s., il.
11. Orınbekov M.S. Ejelgi qazaqtıñ dūnietanımı. – Almaty: Ғılım. 1996. - 240 b.
12. Jariqbaev Q. Jalpı psixologiya. - 5-şi bas.өндел. - Almaty: Évero, 2004. – 378 b.
13. Aytbaev O. Dinı jäne dinı emes dūnietanımniñ tipologiyası men suxbattıq mümkindiligi. Qarağandı, 2009. - 224 b.
14. Beysenbayeva. A.A Teoriya i praktika gumanizatsii shkol'nogo obrazovaniya. – Almaty: Ғylym, 1998. - 225 s.
15. Qazaqtardıñ rwxanı älemi: әl-Farabiden Abayğa deyin. Ujımdıq monografiya / Z.K. Şawkenova jäne S.E. Nurmuratovtıñ jalpı redakciyasımen. – Almaty: QR BҒМ ҒК Философия, sayasattanw jäne dintanw instiıtwtı, 2016. – 460 b.
16. Saғiқızı A. Gwmanistik dūnietanım: әlewmettik-mädeni negizder. Monografiya /Z.K. Şawkenova jäne S.E.Nurmuratovtıñ jalpı redakciyasımen. – Almaty: QR BҒМ ҒК Философия, sayasattanw jäne dintanw instiıtwtı, 2013. - 292 b.